

összefüggéseiben, az ismétlések egyszerűség-teremtő játékában?” (179.).

Az *Egyediség és véletlen* címmel megrendezett konferencián elhangzott előadásokat tartalmazó kötet a fizikai, történelmi, irodalom- és színháztörténeti, nyelvészeti, teológiai, pszichológiai, logikai, filozófiai szakterületekre kiterjedő interdiszciplináris kutatási eredményeket tartalmaz, melyeknek témái egybevágnak az Előszóból kiemelhető Jacques Monod-idézet sugallta szemléletmóddal: „Az ember végül is egyedül áll a világegyetem érzéketlen

végtelenségében, amelyből csak a véletlennek köszönhetően emelkedett ki. Sem kötelességei, sem sorsa nincs megírva sehol.” (7.) E tanulmányok a különféle tudományok területén feltáruló variációk sokféleségét mutatja fel azzal kapcsolatban, hogy hogyan viszonyul az ember a saját egyediségéhez, milyen lehetőségeket vagy éppenséggel megkötöttségeket érvényesít a véletlenek játékával kapcsolatosan.

**Máté Adél**

### „... a Nyuszi barlangjában”

*A szimulákrumok és a beteljesülés ígérete. Szerk. Ungvári Zrínyi Imre. Pro Philosophia Kiadó, Egyetemi Műhely Kiadó, Kvár 2017. 290. old.*

A látszat és valóság problémájáról szóló diskurzus ma már túlmutat a szigorúan vett filozófia keretein. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a Jean Baudrillard híres könyvének, *A szimulákrum és szimulációnak* feltűnése az ezredforduló küszöbének egyik legismertebb popkulturális alkotásában, *A mátrixban*.

„Gondolom, most biztosan úgy érzed magad, mint a mesében Alice, mikor a Nyuszi barlangjában esett” – jelenti ki a film egyik jelenetében a Morpheust alakító Lawrence Fishburne a Neót alakító Keanu Reevesnek, mielőtt feltárná előtte a mátrix valóságnak vélt virtuális voltát. Hasonló élményben lehetett része mindazoknak, akik 2017. február 25-én részt vettek a Kolozsvári Magyar Filozófiai Intézet által megrendezett VI. Kolozsvári Alkalmazott Etikai Konferencián, mely esemény jó alkalmat biztosított az erdélyi és magyarországi résztvevők számára, hogy együtt gondolkodjanak a szimulákrum-probléma különböző diszciplináris értelmezési lehetőségein, jelentésárnyalatain és a mindennapi tapasztalatokkal való összefonódásának kérdéskörein.

Jelen kötet az elhangzott 21 előadásból 13-nak tartalmazza a tanulmányra fejlesztett változatát, melyekhez a szerkesztő írt előszót.

Az előszóban Ungvári Zrínyi Imre azon túl, hogy nagy vonalakban vázolja a könyvben szereplő szövegek főbb kérdésfelvetéseit, a szimulákrum fogalmának filozófiatörténeti előzményeit is bemutatja. Ugyanis, mint írja, a valóság és látszat problémája már legkorábbi időktől foglalkoztatta a különböző gondolkodókat, s ezekre különféle válaszokat fogalmaztak meg. Az legismertebb talán Platón megoldása, melyben a görög filozófus a változásnak és pusztulásnak alávetett árnyvilág felett a valóságos létet az ideák világában fedezte fel. Ezt a szemléletet építette magába a keresztény filozófia is. Látszat és valóság egy másik ismert megkülönböztetése elsősorban Karl Marx által, a kapitalizmus megjelenésekor fogalmazódott meg. Maga Baudrillard is úgy vélte, hogy a világtörténelemben először a tőke hajtott végre minden referencialitás és minden emberi cél felszámolását. „[A] tőke szüntette meg az ideális megkülönböztetést igaz és hamis, jó és rossz között, és hatalmának

kötéltáblaként az ekvivalencia és a csere radikális törvényét vezette be.”(9.)

A továbbiakban néhány kiemelt pontban foglalom össze a kötet főbb témáit.

1. *Szimulákrum*. Látszat és valóság problémáját a szimulákrum fogalmán keresztül ma már egyértelműen Jean Baudrillard nevével kötjük össze, pedig – jegyzi meg tanulmányában Veress Károly – éppen a francia szerző vizsgálódásai bizonyítják, hogy a jelenség, mindig is a tapasztalati valóság velejárója volt. A francia szerző a szimulákrum három korszakát különbözteti meg: utánczás, termelés, szimuláció. E történelmi tendencia arra utal, hogy a szimuláció, mely az utánczás és a termelés alapvető tevékenységeihez tartozott, a történelmi haladás folyamán önálló rangra emelkedett, és saját törvényszerűségeinek rendelte alá azokat az elemeket, melyeknek addig része volt (vö. 26.). A fordulat a posztindusztrialitás kezdetén indult el.

Tanulmányában Veress Károly e létállapot megvilágítására a modell és sorozat fogalmival jellemezhető termelési formákat és ezeknek a társadalmi viszonyokban lecsapódó ontológiai következményeit vizsgálja. A hagyományos termelési módban a modell közvetítő szerepet játszik mintakép és a valós tárgy között, melyben egyik szereplőnek sincs elsőbbsége a másikkal szemben. A sorozatgyártás során azonban ez a viszony felborul, és az ideális modell homogén természetű elsőbbségre tesz szert a valós modellel szemben. „[A] modernitásra jellemző tapasztalati valóság és a szimuláció eredményezte szimulákrum viszonya megfordul: a szimulákrumokat eredményező szimuláció a valóság egyik tartozékából annak alapjává válik.” (26.) A termelésben ilyen értelemben az egyedüli cél a termékek látszatkülönbségeinek újratermelése lesz, melynek következménye, hogy maga a fogyasztás is a különbség látszatainak a fogyasztásává válik.

A szimulákrum a baudrillard-i operacionális logika mentén paradox módon két ellentétes irányból definiálható. Értelmezhető egyrészt mint a valósághiány legfőbb jellemzője, de nem abban az értelemben, mintha elrejtene valamilyen valóságot.

„Ha valamit is elrejt vagy elleplez a szimulákrum, az éppen az, hogy nincs semmiféle kapcsolata valamilyen fennálló realitással.” (48.) Ugyanakkor hasonló érvennyel közelíthetünk hozzá a valóság-többlet irányából is. Ezt írja le a francia szerző a trompe-l'oeil jelenségével, arra a festészeti technikára utalva, amikor a művész az érzékszerveket megtévesztő realitásközeli kép megfestésére törekszik, s elmosódik a határ kép és a valóság között. E fogalom maga metafizikai kategória – írja Veress Károly –, amennyiben megmutatja, hogy ezen a horizont nélküli univerzumon kívül a semmi van, illetve hogy „a mai valóság tényleg a hiperrealitás”. (53.)

A baudrillard-i azonban nem az egyedüli elmélet, mely a posztindusztriális kor leírását tűzte ki célul. A szimulákrum kritikáját Szigeti Attila fogalmazza meg, mikor a baudrillard-i elmélettel a francia szituacionista filozófus, Guy Debord spektakulumfogalmát állítja szembe. A szerző következtetése szerint a debord-i elmélet jobban megfelel a tőkés társadalmi viszonyok leírására szemben a Baudrillard-éval, mivel az információ és tudás vezérelt gazdaság kritikája a látszat ellenére nem a tőke mozgásának a lényegi aspektusát találja el, hanem olyan felszíni réteget képez, amely szubtilis módon maga is a materiális gazdaság szerves része.

2. *A valóság*. „A szimulákrum hatalmát a valóságtól való eltávolodás esetének tekintjük” – írja Nyíró Miklós. Hogy mit is kell konkrétan valóság alatt értenünk, azt a kötetben szereplő tanulmányok tanulsága szerint nem egyszerű definiálni, a baudrillard-i gondolati mátrixból szinte lehetetlen. Felmerül a kérdés, hogy a valóság nem csupán egy állandó viszonyítási pontként szolgáló fogalom-e a szimulákrumokról szóló elgondolásokban, de Nyíró álláspontja inkább az, hogy a valóság fogalma a baudrillard-i értelmezésben csak a modernitás hozadéka, s ilyen értelemben azt a terrénumot jelöli, melyre a szociotechnológiai tendencia rátelepszik (78.).

S hogy ez mennyire így van a mindennapi tapasztalat szintjén is, Zsigmond Andrea tanulmánya igazolja, mely különböző nyelvészeti, illetve társadalomtudományi diszciplínák

fogalomapparátusának segítségével mutatja ki, hogyan strukturálna köznapifelfogásunkban a „valóságselemek” gazdasági, kulturális, a média általi, illetve a nyelv természetéből fakadó tényezők nyomán.

3. *Szimulákrum és művészet.* A megtévesztés vádját már az ókorban rásütötték a művészetre, de a „megtévesztés nemcsak abban állhat – írja Berszán István –, hogy elkészítjük valaminek a szimulákrumát, hanem abban is, amikor a szimulációra vezetünk vissza minden egyéb gyakorlatot [...]” (108.) Vagyis, a látszat és valóság problémája nemcsak az alkotás esetében merülhet fel, hanem fennáll a veszélye annak, hogy a magának öndefiníciója szerint egy metapozíciót vindikáló kritika is a szimulákrumon belülről kerül, amennyiben azt sugallja, hogy az önszerveződő anyag kapitalista tapasztalata nyújtja a műalkotás értelmezése kapcsán az egyedüli legitim tájékozódási lehetőséget, és ezenkívül minden más megközelítés pusztán esztétizáló szemfényvesztés.

Arra a kérdésre, hogy a töke immanens mozgásán túl megmenthető-e még a szép fogalma, Seregi Tamás ad választ. Tanulmányának célkeresztjében, melyben az esztétikai realizmus és a szubjektív ízlés viszonyát elemzi, a szépség reális, vagyis az ízléstől független jellege áll.

4. *Szimulákrum és társadalom.* Hogy pluralista világunkban hogyan konstituálódik az egyén identitása, illetve hogy interszubjektív viszonyaink hogyan rendelődnek alá a szimulákrum hatalmának, azt Kovács Atilla a spektrális lét guillaume-i fogalmán keresztül vizsgálta meg. A spektrális létmód az eltömegesedés jelenkori folyamatát írja le, mely az uralkodó termelési mód korlátlan előállíthatóságot hirdető jelenségének a szubjektumban megragadható kifejeződése. A fogalom nem csupán az identitás bizonytalan nyitottságstruktúráját írja le, hanem azt a következményt is, hogy az így elkülönült individuumok a kommunikációs létviszonyaikban nem képesek az autentikus Én-Te kapcsolat kialakítására. „Egy olyan világban, melyben valamennyi dolog megrendelhető, egyéni ízléshez igazítható, a Másik agóniáját láthatjuk.” (167.)

Pásztori-Kupán István tanulmánya a mindennapjaink hagyományos társadalmi időfelfogásának átalakulásával kapcsolatban bír megvilágító erővel. Írásában azt elemzi, hogy hogyan telepedett rá a globális piac marketinggépezete a szakrális ciklusok körforgásában szerveződő időfelfogásra. Hasonlóképpen vizsgálja a probléma egy másik összefüggését, csak immár a tér dimenziójában, a Pásztor Gyöngyi és Dózsa Anita szerzőpáros, amikor a szemantikus háló és a tartomelemzés módszereinek segítségével azt kutatják, hogy az Erdélybe érkező külföldi turisták kognitív térképén hogyan alakulnak ki szimulákrumszerű percepciók a térséggel kapcsolatban.

5. *A szimulákrum és a média.* A közösségi médiában egy személy élettörténetének a virtuális térben való megjelenése nem a hagyományos szöveggént konstituálódó narrativitás folyamatát tükrözi, mivel a szövegek helyett képekben való megmutatkozásnak egyik lényeges velejárója a töredezettség. Hogy hogyan megy végbe a közösségi médiában a személyes integritás kialakulása, illetve milyen a természete az ott létrejövő interszubjektív viszonyoknak, azt Kovács Barna a ricceuri narratív identitás fogalmi keretén belül vizsgálta meg. Bemutatva, milyen paradigmaváltás ment végbe a virtuális térben, ahol a látszat–valóság, igaz–hamis dichotómiájával szemben az orientációt megalapozó elvvé a felhasználó számára releváns tartalom fogalma állt.

A szubjektum hasonló talajvesztettségét figyelhetjük meg a szórakoztatóipar termékeihez való viszonyaiban is. A televíziós és online sorozatok a kétezres évek filmjeinek uralkodó fogyasztási terméke, mely az *Aranyélet* formájában immár Magyarországon is megjelent. Keszeg Anna szerint az alkotásban egy olyan kortárs média-trend figyelhető meg, melyet a nemzetközi szakirodalom médianosztalgiaiként definiál. A szerző amellet érvel, hogy eme eszköz nemcsak a történet narratológiai komplexitásához járul hozzá, hanem szimulákrumjellege is van. A nosztalgiaérzés a „post-truth” korszak számos közösséget kapcsolja össze. A visszarévedő emlékezés funkciója ebben

az esetben nem a múlttal való szembesítés, hanem a negatívumok kizárása. „A túl szép ahhoz, hogy igaz legyen utópikus megállapítását, a túl szép ahhoz, hogy ma igaz legyen, annyira szép, hogy tegnap igaz volt megállapításával helyettesíti.” (195.)

6. *A szimulákrum és az eszközök.* Azt, hogy a 21. századi mindennapjainkban milyen mértékben vagyunk ráhagyatkozva a technikára mi sem bizonyítja jobban, mint a már Romániában is minden háztartásban jelen lévő számítógép vagy okostelefon. Tanulmányában Kerekes Erzsébet a diszpozitívum agambeni fogalmán keresztül arra hívja fel a figyelmet, hogy azáltal, hogy az eszközök életünk minden pillanatának szerves részét képezik, maguk is szubjektívaláshoz vezetnek, vagyis létrehozzák saját szubjektumukat. Az eszközök eszköze korunkban az Apple-termék, mely márkának az ismertsége csak Jézus alakjával mérhető össze (253.). Az Egyesült Államok nyugati partján fekvő vállalat nem csupán termékeinek technikai fejlettségével, hanem (inkább) a menedzsment által kifejlesztett evangelizációs programmal tudta magát az abszolút élvonalba verekedni. Ezen termékekhez kapcsolódó fogyasztói identitásokat vizsgálta tanulmányában Dakó Harold és Péter László.

Azzal kapcsolatban, hogy ezekkel a szubjektívizáló folyamatokkal szemben milyen beállítódás

lehetséges, Kerekes Erzsébet Agamben nyomán arra hívja fel a figyelmet, hogy hiábavalók azok a diskurzusok, melyek a diszpozitívumok problémáját a helyes használatra redukálják (271.). A valós probléma inkább a használat ellehetetlenülésében gyökerezik. A sorozatgyártott termékek ugyanis megtörik a tárgy aspektusának hagyományos profán-szagrális dichotómiáját, s helyette egy olyan köztes dimenzióban lebegnek, melyben a két funkció együttes jelenléte mintegy rövidzárlatot eredményez, ellehetetlenítve mindenféle használatot, mindazonáltal utat nyitva a féktelen fogyasztás elé. A fogyasztás tehát a használat ellehetetlenüléséből eredeztethető. „Úgyhogy, ami önmagában használhatatlanná vált, át lesz engedve a fogyasztásnak vagy a látványos kiállításoknak, a nagybetűs Bevásárlóközpontnak vagy a nagybetűs Múzeumnak.” (273.)

Összegzésként kijelenthető, a kötet tanulmányai egységes egészet alkotnak, amennyiben egyazon gondolati körön belül különböző diszciplináris területekről kölcsönösen kiegészítik és megvilágítják egymást. Az izgalmas kérdések és különböző nézőpontok felvonultatása okán, nem csupán a szűk szakmai közeg, hanem a szélesebb közönség figyelmére is számot tarthat.

**Láng Márk**

## Emlékezet és felejtés dialektikája

*Veress Károly (szerk.): Emlékezet és felejtés. Interdiszciplináris párbeszéd 5. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kvár, 2017. 247 old.*

Az *Emlékezet és felejtés* c. tanulmánykötet a Bolyai Társaság és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem közös szervezésében 2016. október 21–22-én tartott interdiszciplináris konferencia előadásainak írásos, szerkesztett anyagát tartalmazza. A szerkesztői előszó szerint a témáról szóló

interdiszciplináris párbeszéd fő célkitűzése az volt, hogy a különböző szakterületek képviselői úgy járják körül az emlékezet kérdése által felvetett problémákat, hogy kellő hangsúlyt fektessenek a felejtés kérdésére is, hiszen a kettő az európai hagyományban alapvetően kölcsönhatásban levő